

МИСЪЛТА МЕЖДУ РАЦИОНАЛНОСТТА И ИНТУИЦИЯТА: КОНТРАСТИВЕН АНАЛИЗ НА КОГНИТИВНИ ГЛАГОЛИ В НЕМСКИЯ И БЪЛГАРСКИЯ ЕЗИК

Айля Илиязова

THOUGHT BETWEEN RATIONALITY AND INTUITION: A CONTRASTIVE ANALYSIS
OF COGNITIVE VERBS IN GERMAN AND BULGARIAN

Aylya Ilyazova

Abstract: *The present work focuses on the presentation of synonymous relations in contrastive terms, as the basis for comparison, the so-called tertium comparison; two oppositional characteristics are accepted: rationality and intuition. With the help of integral semantic features, the fields of basic similarity are distinguished; but at the same time relevant interlinguistic differences stand out.*

Key words: *comparative analysis, tertium comparison, paradigmatic structures, semantic features, verb lexemes*

<https://doi.org/10.46687/NFAQ6915>

Цел на настоящата разработка е чрез метода на контрастивния анализ да се сравнят елементи от лексикалните системи на немския и на българския език. Двата езика са далечнородствени, като това обстоятелство е едно от основанията за съпоставителното проучване. Периметърът на научно изследване се ограничава, като в работата се анализират когнитивни глаголи, елементи от лексикалната система на немския и българския език¹. Обект на изследване са и синонимните отношения между глаголни лексеми.

В работата се представя хипотеза, според която в лексикалната система на немския език преобладават лексикални репрезентации, чиито семантични признаци оформят профила на характеристиката *рационалност* (на мисленето), докато в лексикалната система на българския език преобладават глаголни лексеми, чиито семантични маркери насочват към характеристиката *интуитивност* (на мисленето). Глаголите за когнитивни действия, представени в настоящото изследване, са класифицирани в лексикално-семантични полета, обединени около интегрални семантични признаци. Изхожда се от концепцията на Еухенио Косериу, според която лексикалното поле представлява парадигматична структура, изградена от лексеми, чието значение оформя обща сигнификативна зона и които са противопоставени с оглед на минимални диференциални признаци на значението (Koseriu 1977: 170). През призмата на лингвостилистиката като парадигматика се анализира „свкупността от многомерни отношения между езиковите елементи на едно равнище, които се обединяват в езика чрез „асоциации по сходство“ (Popov 2016: 13).

За основополагащи величини в работата се приемат глаголните лексеми *denken* и *мисля*. Определянето на изходни величини задава параметрите на лексикално-семантичния анализ, като едновременно с това задава и

¹ В друга разработка на автора са разгледани лексеми, синоними на лексемата *Gedanke* [мисъл], приета за изходна величина в лексикално-семантичен анализ, отново в подкрепа на гореизложената работна хипотеза, бел. моя, А. И.

контрастивната рамка, позволяваща да се работи в определени, предварително фиксирани граници при сравнителния анализ.

За глагола *denken* [мисля] в *das DWDS* се открива следната формулировка: 'bezeichnet alle Stufen und Formen der menschlichen höheren Gehirntätigkeit' [обозначава всички нива и форми на по-висока мозъчна дейност на човека]².

В *Съвременен тълковен речник на българския език* се открива следната речникова статия за глагола *мисля*: '1. Разсъждавам. Правя предположения и изводи. 2. Създавам представа в мислите си за някого или нещо. 3. Стремя се мислено да разреши някакъв проблем, като умът ми е съсредоточен върху него. 4. Имам становище по даден въпрос, преценявам' (Vugov et al 1995: 453).

Лексикалният езиков материал се представя чрез лексикографска ексцерпция на немски и на български език. Избраните глаголни лексеми са репрезентативни с оглед на различни семантични признаци (предложени от автора), открити в резултат на семен анализ на речникови дефиниции на лексемите. Чрез метода на семантичния анализ „се определят минималните диференциални признаци, изграждащи лексикалното значение на думата“ (Mesa 2012: 10). Анализират се синонимни отношения, които, изразявайки корелативност, се отличават предимно с общи когнитивни значения. Фокусът при описанието е насочен върху анализа и интерпретацията на изследваните езикови явления.

Характеристиките *рационалност* и *интуитивност* (по отношение на мисленето) се разглеждат като основание за съпоставка, т. нар. *tertium comparationis*. Те конфигурират интегрални семантични признаци, обединяващи изследваните лексикални репрезентации в парадигматични структури, двата съпоставяни езика.

I. Интегрални семантични признаци, чиято съвкупност в езиков план представя профила на характеристиката *рационалност*³:

1. *прецизност, продължителност* (във времето);
2. *перспектива. Посока, насоченост напред*;
3. *дълбочина на осъзнаване* (в цялостност, в пълнота);
4. *предходност; посока, насоченост назад*;
5. *оценъчност* (вследствие на анализ);
6. *обяснение, постигане на яснота*.

II. Интегрални семантични признаци, чиято съвкупност в езиков план представя профила на характеристиката *интуитивност*⁴:

1. *спонтанност, внезапност*;
2. *предположение*;
3. *интерпретация, базирана на интуитивно чувство*.

В работата се съпоставят когнитивни глаголи, чието значение изгражда обща сигнификативна зона. Тази обща зона същевременно очертава

² Източник: <<https://www.dwds.de/wb/denken>> (status 29.07. 2021).

³ Интегралните семантични признаци са предложени от автора, А. И.

⁴ Интегралните семантични признаци са предложени от автора, А. И.

специфичните профили на характеристиките в опозиция *рационалност-интуитивност*⁵.

Характеристиката *рационалност* като терциум компрационис

1А. Парадигма с интегрален семантичен признак *прецизност, продължителност (във времето)* в **немския** език:

Таблица 1

№	Когнитивна глаголна лексема и минимален диференциален признак
1.	überlegen [обмислям, обсъждам] ⁶ – 'etw. bedenken, durchdenken, bevor man sich zu etw. entschließt'
2.	überdenken [обмислям цялостно, премислям] – 'etw. gründlich überlegen, durchdenken, bevor man eine Entscheidung trifft'
3.	nachdenken [обмислям, разсъждавам] – 'sich im Stillen über etw. klar zu werden suchen, etw. gründlich überlegen, erwägen'
4.	sich besinnen [размишлявам, обмислям] – 'nachdenken, ruhig überlegen'
5.	nachsinnen [размишлявам, разсъждавам, премислям] – sich (nachträglich) in Gedanken mit etw. beschäftigen; in Gedanken einer Sache nachhängen'
6.	durchdenken [обмислям, обсъждам основно, във всички подробности, всеотранно] – 'etw. bis ins Einzelne überlegen'
7.	analysieren [анализирам] – 'etw. zergliedernd untersuchen'
8.	beratschlagen [обмислям, обсъждам, съвещавам се] 'gemeinsam überlegen und ausführlich besprechen'
9.	untersuchen [изследвам, анализирам] – 'etw. auf seine Bestandteile hin analysieren'
10.	nachgrübeln [размишлявам (дълго, постоянно), мисля] – 'sich lange und intensiv mit einem Problem, Gedanken beschäftigen; lange und intensiv, unablässig über ein Problem nachdenken'
11.	(sich) bedenken [обмислям, обсъждам] – '(vor einer Entscheidung) mit sich zu Rate gehen; über ein bestimmtes Problem gründlich nachdenken'

1Б. Парадигма с интегрален семантичен признак *прецизност, продължителност (във времето)* в **българския** език:

⁵ Таблиците са съставени от автора, А. И.

⁶ Срв. преводите от немски на български език в тази и в останалите таблици в *Немско-български речник* в 2 тома (Arnaudov et al 1992).

Таблица 2

№	Когнитивна глаголна лексема и минимален диференциален признак
1.	обмислям – 'сериозно и внимателно мисля върху нещо, премислям, обсъждам'
2.	премислям – 'обмислям задълбочено, като допускам различни възможности'
3.	разсъждавам – 'мисля логически, последователно, за да стигна до извод, до умозаклучение'
4.	размишлявам – 'мисля задълбочено, размислям'
5.	помислям – 'мисля определено време'
6.	вдълбочавам се – 'задълбочавам се, вниквам, съсредоточавам се'
7.	анализирам – 'подлагам на анализ'
8.	съвещавам се – 'съвместно с други обсъждам нещо'
9.	изследвам – 'подлагам на анализ'
10.	задълбочавам се – 'вниквам в нещо, съсредоточавам вниманието си, навлизам в същността'
11.	размислям – 'мисля задълбочено по някакъв проблем, премислям, размишлявам' размислям се – 'отдавам се на задълбочени мисли, на размисъл'
12.	разглеждам – 'дълго се вирам, за да видя нещо в детайли' 'изследвам, проучвам'

Глаголът *размислям* е семантичен еквивалент на глагола (*sich*) *bedenken* в изказвания от рода на *Размислих добре и реших*. Немската лексема (*sich*) *bedenken* също се използва в подобен контекст: 'мисля задълбочено, преди да взема някакво решение'. Глаголът *размислям* (без рефлексивация) в българския език същевременно се употребява и със значение 'отказвам се от предишно решение': *Вчера бях съгласен, но днес размислих*. Лексемата *помислям* освен в парадигма с интегрален признак *прецизност, детайлност, продължителност*, кодира и значение 'внезапно ми идва някаква мисъл в ума; струва ми се' в изказвания като *Помислих, че ще умра*⁷. Този семантичен маркер я причислява и към парадигмата с интегрален признак *спонтанност, внезапност/яснота*.

2А. Парадигма с интегрален семантичен признак *перспектива/посока, насоченост напред* в **немския** език:

⁷ Източник: <<http://talkoven.onlinerechnik.com/duma/>> (status 24.03. 2022).

Таблица 3

№	Когнитивна глаголна лексема и минимален диференциален признак
1.	beabsichtigen [възнамерявам, смятам (да)] – 'gedenken, etw. zu tun'
2.	meinen [възнамерявам] – 'etw. mit einer bestimmten Absicht, Einstellung sagen oder tun'
3.	gedenken (zu, D) [възнамерявам, мисля (да)] – 'etw. beabsichtigen'
4.	bedenken [вземам пред вид нещо] – 'etw. in Betracht ziehen, beachten'
5.	sinnen [замислям, кроя] – 'planend seine Gedanken auf etw. richten'
6.	durchdenken [обмислям, обсъждам основно] – 'vollständig, in allen Einzelheiten, hinsichtlich der Möglichkeiten und Konsequenzen überdenken'
7.	erwägen [обмислям, премислям; преценявам] – 'etw. im Hinblick auf die möglichen Konsequenzen prüfen, überlegen'
8.	ansehen [поглеждам на нещо, схващам, разбирам] – 'etw. beurteilen, einschätzen'
9.	betrachten [разглеждам] – 'seine Gedanken, Überlegungen auf einen Gegenstand in besonderer Weise richten'
10.	beachten [вземам пред вид, под внимание] – 'auf die Einhaltung von etw. achten; berücksichtigen, befolgen'

2Б. Парадигма с интегрален семантичен признак *перспектива/ посока, насоченост напред* в българския език:

Таблица 4

№	Когнитивна глаголна лексема и минимален диференциален признак
1.	възнамерявам – 'има намерение, мисля, замислям, обмислям'
2.	намислям – 'готвя се да извърша нещо, нагласявам се'
3.	замислям – 'има намерение, което обмислям'
4.	кроя – 'замислям план, пресмятам'
5.	премислям – 'обмислям задълбочено, като допускам различни възможности'
6.	умувам (над нещо – 'дълго размишлявам върху предстоящо решение'
7.	поглеждам на нещо – 'мисля за нещо, насочвам мислите си към нещо'
8.	фокусирам се – 'насочвам, съсредоточавам се'
9.	насочвам – 'съсредоточавам'
10.	смятам – 'възнамерявам, мисля, каня се'
11.	следея – 'проследявам, в течение съм на нещо, интересувам се'

Специфично сигнификативно ядро със значение 'концентрирам се, вгълбявам се' образуват глаголните лексеми *kehren*, *wenden* и *sammeln* в немския език при рефлексивация: *in sich kehren*; *sich nach innen wenden*; *sich sammeln*. *Обръщам се към себе си* е израз в българския език със значение 'отварям съзнанието си'. В *Насочих усилията си към този проблем* глаголет *насочвам* кодира активно значение 'съсредоточавам'. Лексемата *замислям* е включена в лексикално-семантичното поле с интегрален признак *посока*, *насоченост* с два минимални диференциращи признака.

3А. Парадигма с интегрален семантичен признак *дълбочина на осъзнаване* (в цялостност, в пълнота) в **немския** език:

Таблица 5

№	Когнитивна глаголна лексема и минимален диференциален признак
1.	sich vertiefen [вдълбочавам (се), задълбочавам (се)] – 'sich intensiv mit etw. beschäftigen'
2.	sinnieren [потънал съм в размисъл, размишлявам] – 'ganz in sich versunken über etw. nachdenken; seinen Gedanken nachhängen; grübeln'
3.	kontemplieren ⁸ [съзерцавам, отдавам се на размисъл] – 'sich der Kontemplation hingeben'
4.	betrachten [съзерцавам, отдавам се на размисъл] – 'j-n, etw. eingehend, prüfend ansehen'
5.	einsehen [съзнавам, разбирам, схващам] – 'etw. begreifen, verstehen'
6.	ansehen [схващам, разбирам] – 'j-n, etw. eingehend, prüfend betrachten'
7.	begreifen [разбирам, осъзнавам] – 'geistig erfassen, in seinen Zusammenhängen erkennen, verstehen'
8.	auffassen [схващам, разбирам] – 'etw. geistig voll erfassen, in sich aufnehmen, etw. begreifen' 'mit dem Verstand aufnehmen'
9.	ventilieren [обмислям, разисквам] – 'sorgfältig überlegen, prüfen'
10.	begreifen [схващам] – 'eine bestimmte Vorstellung (von j-m, etw.) haben; als etw. betrachten'
11.	verstehen [разбирам] – 'j-n, etw. begreifen, den Sinn von etw. erfassen'

3Б. Парадигма с интегрален семантичен признак *дълбочина на осъзнаване* (в цялостност, в пълнота) в **българския** език:

⁸ От лат. *contemplari*, нем. 'betrachten, bedenken' [размишлявам], бел. моя, А. И.

Таблица 6

№	Когнитивна глаголна лексема и минимален диференциален признак
1.	вдълбочавам се – 'задълбочавам се, вниквам, съсредоточавам се'
2.	вглъбявам се – 'съсредоточавам мислите си върху нещо'
3.	съзерцавам – 'отдавам се на размисъл'
4.	осъзнавам – 'съзнателно усвоявам, разбирам'
5.	съзирам – 'схващам, откривам, разбирам'
6.	схващам – 'възприемам правилно, разбирам'
7.	проумявам – 'разбирам'
8.	разбирам – 'разяснявам си, проумявам смисъла на нещо'

4А. Парадигма с интегрален семантичен признак *предходност/посока, насоченост назад* в **немския** език:

Таблица 7

№	Когнитивна глаголна лексема и минимален диференциален признак
1.	sich erinnern [спомням си] – 'etw., j-n im Gedächtnis, in der Erinnerung bewahrt haben und sich dessen wieder bewusst werden' 'etw. bei j-m wachrufen; wieder ins Bewusstsein rufen'
2.	nachvollziehen [разбирам, вниквам, проумявам] – 'sich in j-s Gedanken, Vorstellungen, Handlungsweise o. Ä. hineinversetzen und sie sich geistig zu eigen machen, sie so zu verstehen, als hätte man selbst so gedacht, gehandelt'
3.	reflektieren [размишлявам върху нещо отминало] – 'zurückdenken, nachsinnen'
4.	sich besinnen [спомням си, сецтам се; мъча се да си спомня] – 'sich (an etw., j-n) erinnern'
5.	sich entsinnen [спомням си] – 'sich erinnern, sich etw. wieder ins Gedächtnis rufen'
6.	gedenken (G) [спомням си; споменавам] – 'an j-n, etw. ehrend, anerkennend zurückdenken, erinnern und dies äußern' 'an j-n, etw. in einer bestimmten Situation denken, sich an dessen Existenz erinnern'
7.	einsehen [прозирам (същността, истината)] – 'einen Irrtum erkennen' 'zu der Überzeugung kommen, dass etwas, was man eigentlich nicht wahrhaben wollte, sich doch so verhält'
8.	einfallen [идва ми на ум] – 'j-m als Erinnerung wieder in den Sinn kommen'

4Б. Парадигма с интегрален семантичен признак *предходност/посока, насоченост назад* в **българския** език:

Таблица 8

№	Когнитивна глаголна лексема и минимален диференциален признак
1.	спомням си – 'извиквам в съзнанието си, сещам се (след забравяне)'
2.	прозирам – 'разбирам, догаждам се за нещо'
3.	рефлектирам – 'размишлявам, мисля за нещо'
4.	напрягам се – 'силя се, мъча се да си спомня'
5.	припомням си – 'спомням си, досещам се'
6.	споменавам – 'мисля за някого, като произнасям и името му'
7.	сещам се – 'спомням си'

В немската парадигма се открояват префигираните глаголи с представките *nach-*, *be-*, *ent-*, *ge-* и *ein-*. Сред първичните основи в това лексикално-семантично поле се открояват лексемите *sinnen* и *denken*. Полипрефигираната глаголна лексема *nachvollziehen* се образува, като се добавят комплекси от представки (две представки, които са добавени последователно, а не едновременно). При полипрефигираните глаголни лексеми последно добавеният префикс е определящ за това, към какъв начин на действие може да бъде причислена глаголната лексема. Семантичната функция на префиксите действа като мотиватор за осъществяване на семантична трансформация и образуване на ново семантично качество.

В българската парадигма се позиционират префигираните глаголи с представките *c-*, *при-* и *про-*. Водеща първична основа е лексемата *помня*. Семантичната функция на префикса *c-* е структуриращият признак, чрез който се образува новото семантично качество на производните глаголни лексеми *спомням си* и *припомням си*: 'действието е доведено до резултат'. Семантичната функция на префикса *про-* се изразява в 'резултат от действието на произвеждащия глагол'. Чрез тази функция се образува и новото семантично качество на лексемата *прозирам*.

5А. Парадигма с интегрален семантичен признак *оценъчност* (вследствие на анализ) в **немския език**:

Таблица 9

№	Когнитивна глаголна лексема и минимален диференциален признак
1.	beurteilen [преценявам, оценявам] – 'über j-n, etw. ein Urteil abgeben/fällen'
2.	bewerten [преценявам; оценявам, определям стойността] – 'dem Wert, der Qualität, Wichtigkeit nach (ein)schätzen, beurteilen' 'den Wert von etw. bestimmen'
3.	einschätzen [оценявам, преценявам] – 'in bestimmter Weise beurteilen, bewerten'
4.	abschätzen [преценявам, оценявам] – 'nach bestimmten Gesichtspunkten beurteilen'

5.	urteilen [преценявам] – 'ein Urteil über j-n, etw. abgeben, seine Meinung äußern' 'einen logischen Schluss ziehen und formulieren' 'sich nach etw., auf einen bestimmten Eindruck hin ein Urteil bilden'
6.	würdigen [преценявам, оценявам] – 'j-n nach seinem Verdienst, etw. nach seinem Wert schätzen, j-n, etw. anerkennen'
7.	werten [оценявам, преценявам] – 'den ideellen Wert einer Sache bestimmen, einer Sache prüfend, abwägend einen bestimmten Wert beimessen, eine Sache ihrem ideellen Wert nach beurteilen'
8.	auswerten [използвам знания; систематизирам резултати] – 'im Hinblick auf seine Aussagekraft prüfen (und aufbereiten), nutzbar machen'
9.	ermessen [преценявам, схващам, разбирам] – 'in seinem Ausmaß, seiner Bedeutung erfassen und einschätzen'

5Б. Парадигма с интегрален семантичен признак *оценъчност* (вследствие на анализ) в **българския** език:

Таблица 10

№	Когнитивна глаголна лексема и минимален диференциален признак
1.	преценявам – 'определям значението, стойността на нещо'
2.	определям стойността – 'преценявам, определям значението на нещо'
3.	ценя – 'осъзнавам и признавам ценността на нещо, неговата значимост'
4.	съдя (по) – 'преценявам, обвинявам'
5.	осъждам – 'порицавам, признавам за неправилно'
6.	присъждам – 'решавам, определям'
7.	оценявам – 'правя оценка, преценявам'
8.	анализирам – 'разглеждам критично, преценявам'
9.	разглеждам – 'обсъждам, оценявам'
10.	давам оценка – 'преценявам, ценя'

6А. Парадигма с интегрален семантичен признак *обяснение, постигане на яснота* в **немския** език:

Таблица 11

№	Когнитивна глаголна лексема и минимален диференциален признак
1.	deuten [тълкувам, обяснявам] – 'einer Sache einen bestimmten Sinn beilegen' 'j-s Verhalten in bestimmter Weise auslegen, einen bestimmten Sinn hineinlegen'
2.	erklären [обяснявам] – 'etw. (schwer zu Verstehendes) durch Worte klar, deutlich machen'

3.	erläutern [обяснявам, разяснявам] – '(einen komplizierten Sachverhalt) näher erklären, durch Beispiele o. Ä. verdeutlichen'
4.	exemplifizieren [обяснявам] – 'etw. erläutern, durch Beispiele veranschaulichen'
5.	explizieren [обяснявам] – 'erklären, näher erläutern, darlegen, auseinandersetzen'
6.	aufhellen [разяснявам, изяснявам, осветлявам] – 'etw. klären'
7.	auflichten [изяснявам] – 'aufhellen, aufklären'
8.	einleuchten [нещо става ясно, убедително] – 'etw. begreifen, verstehen'
9.	sich erhellen [нещо се разяснява, осветлява се] – 'etw., sich klären'
10.	aufklären [изяснявам, разяснявам, обяснявам] – 'j-s Unwissenheit, ungenügende Kenntnis über etw., j-n beseitigen' 'Klarheit in etwas Ungeklärtes bringen'
11.	darlegen [разяснявам, пояснявам] – 'j-m etw. auseinandersetzen, erklären' 'ausführlich erläutern, erklären; in aller Deutlichkeit ausführen'
12.	interpretieren [интерпретирам, тълкувам, обяснявам] – 'etw. auslegen, deuten, erklären'
13.	klarmachen [обяснявам, разяснявам, пояснявам, разтълкувам] – 'j-m etw. verständlich, deutlich machen'
14.	ventilieren [обсъждам, обяснявам] – 'eingehend erörtern'
15.	auslegen [тълкувам, обяснявам, разяснявам] – 'etw. deutend erklären, ausdeuten, interpretieren'
16.	verdeutlichen [правя по-ясен, изяснявам, осветлявам] – 'etw. deutlich, deutlicher, klar, klarer machen'

Глаголната лексема *auflichten* кодира значение 'изяснявам нещо, което досега е било неизвестно, което е било в тайна' в израза: *ein Geheimnis auflichten*. Лексемата *aufhellen* е със семантичен маркер 'осветлявам въпрос, проблем, нещо загадъчно, престъпление'. Подобна сема се активира и при лексемата *aufklären*: 'разкривам тайна, убийство'.

6Б. Парадигма с интегрален семантичен признак *обяснение, постигане на яснота* в **българския** език:

Таблица 12

№	Когнитивна глаголна лексема и минимален диференциален признак
1.	тълкувам – 'правя разбираем, обяснявам с други думи, за да се схване смисълът му, разяснявам'
2.	обяснявам – 'правя нещо да стане ясно, разбираемо; тълкувам, разяснявам'
3.	разяснявам – 'правя да стане ясен, да се разбере; тълкувам, обяснявам,

	изяснявам ’
4.	изтълкувам – ’обяснявам чрез тълкуване’
5.	разкривам – ’правя да стане явно, разгадавам’
6.	осветлявам – ’тълкувам, разяснявам, обяснявам’
7.	изяснявам – ’правя ясен, обяснявам докрай’
8.	прояснява (ми) се – ’става ясно, разбираемо’
9.	разяснява се – ’нещо неразбрано става ясно, явно’
10.	пояснявам – ’правя нещо да стане по-ясно, по-разбираемо’
11.	интерпретирам – ’правя тълкуване на нещо, обикн. при пресъздаването му’
12.	разтълкувам – ’правя подробно тълкуване, разяснявам в детайли’
13.	правя разбор – ’разтълкувам’
14.	разгадавам – ’долавям тайния смисъл на нещо неясно, на загадка, проумявам’
16.	хвърлям светлина – ’разяснявам, разкривам същността’

Характеристиката *интуитивност* като терциум компрационис

1А. Парадигма с интегрален семантичен признак *спонтанност, внезапност* в **немския** език:

Таблица 13

№	Когнитивна глаголна лексема и минимален диференциален признак
1.	erleuchten [просветлявам, осенявам] – ’j-n, etw. mit (plötzlicher) Klarheit erfüllen’ ‘mit geistiger Klarheit erfüllen’
2.	einfallen [хрумва] – ’j-m als Einfall, als Idee [plötzlich] in den Sinn kommen’

1Б. Парадигма с интегрален семантичен признак *спонтанност, внезапност* в **българския** език:

Таблица 14

№	Когнитивна глаголна лексема и минимален диференциален признак
1.	просветлява (ме) – ’озарява ме’
2.	хрумва (ми) – ’внезапно ми идва наум, осенява ме’
3.	осенява (ме) – ’проявява се внезапно (за мисъл, хрумване, идея)’
4.	озарява (ме) – ’внезапно ми хрумва нещо, идва ми някаква идея, прояснява се съзнанието ми’
5.	откривам (се) – ’правя откритие, установявам нещо неизвестно досега’

6.	сещам се – 'идва ми на ум, хрумва ми'
7.	помислям – 'внезапно ми идва някаква мисъл в ума; струва ми се'

2А. Парадигма с интегрален семантичен признак *предположение* в **немския** език:

Таблица 15

№	Когнитивна глаголна лексема и минимален диференциален признак
1.	annehmen [допускам, предполагам, приемам] – 'vermuten'
2.	ahnen [подозирам, предугаждам] – 'ein undeutliches Wissen von etw. haben, gefühlsmäßig vermuten'
3.	glauben [предполагам] – 'etw. vermuten, annehmen' 'für möglich und wahrscheinlich halten, annehmen, meinen'
4.	meinen [смятам, предполагам] – 'im Hinblick auf etw., eines bestimmten Glaubens, einer bestimmten Überzeugung sein; wähnen'
5.	vermuten [предполагам] – 'glauben, dass sich etwas in bestimmter Weise verhält'
6.	schätzen [оценявам приблизително, преценявам] – 'annehmen, vermuten, für wahrscheinlich halten'

2Б. Парадигма с интегрален семантичен признак *предположение* в **българския** език:

Таблица 16

№	Когнитивна глаголна лексема и минимален диференциален признак
1.	допускам – 'считам, приемам за възможно, за вероятно, за истина'
2.	подозирам – 'предполагам, досещам се'
3.	предполагам – 'мисля и предварително правя заключение за нещо, макар и не с пълна увереност'
4.	смятам – 'мисля, допускам, вярвам'
5.	пресмятам – 'предвиждам, предполагам, допускам'

Българската парадигма се оформя от префигирани глаголни лексеми, образувани с помощта на префиксите *пред-*, *про-* и *до*. Активен семантичен маркер на префикса *пред-* е 'предварителност на действието'. Една от семантичните функции на префикса *до-* се изразява във 'внезапна поява на желание за извършване на някакво действие'. Предположението се възприема като мислене „едно след друго“, като процес на разбиране, на движение от неяснота към яснота. В немската парадигма, за разлика от българската, семантиката е фокусирана предимно върху *неясното*, *възможното*, *емоционалното*.

3А. Парадигма с интегрален семантичен признак *интерпретация*, базирана на *интуитивно чувство* в **немския** език:

Таблица 17

№	Когнитивна глаголна лексема и минимален диференциален признак
1.	deuten [предсказвам, предвещавам] – 'etw. lässt etwas erwarten'
2.	ahnen [предчувствам] – 'etw. im Voraus wissen, fühlen'
3.	erahnen [предполагам] – 'ahnend erkennen, intuitiv erfassen'
4.	spüren [усещам] – 'etw., besonders einen seelischen Vorgang, innerlich wahrnehmen'
5.	vorhersehen – 'im Voraus erkennen, wissen, wie etwas verlaufen, ausgehen wird'
6.	voraussehen – 'etwas, besonders den Ausgang eines Geschehens im Voraus ahnen oder erwarten'

3Б. Парадигма с интегрален семантичен признак *интерпретация*, базирана на *интуитивно чувство* в **българския** език:

Таблица 18

№	Когнитивна глаголна лексема и минимален диференциален признак
1.	предсказвам – 'казвам предварително какво ще се случи в бъдеще; предричам, пророкувам, предвещавам'
2.	предчувствам – 'имам предчувствие'
3.	усещам се – 'досещам се, разбирам, схващам'
4.	чувствам – 'възприемам правилно, разбирам'
5.	предусещам – 'усещам предварително, предчувствам, предугаждам'
6.	досещам се – 'възприемам интуитивно'
7.	усетя се – 'усещам се'
8.	подушвам – прен. 'досещам се за нещо, предвиждам'
9.	надушвам – 'по някакви признаци разбирам нещо, досещам се за нещо'
10.	отгатвам – 'досещам се, познавам, откривам нещо неясно'
11.	прозирам – 'мислено предвиждам, прогнозирам'
12.	подразбирам – 'досещам се, разбирам по косвени, непреки сведения'
13.	налучквам – 'случайно, с догадки и предположения, по интуиция стигам до истината'
14.	предвещавам – 'вещая, предричам'
15.	пророкувам – 'предсказвам бъдещето; предричам, вещая, прорицавам'
	прорицавам – 'пророкувам'
16.	предричам – 'предварително описвам как ще стане нещо или какво ще се случи; предсказвам'

17.	гадая – 'предвиждам'
18.	предвиждам – 'прогнозирам, от предварителни наблюдения правя извод за бъдещи събития'
19.	предугаждам – 'досещам се, предусещам; предвиждам'

Изводи

Представеният лексикографски материал потвърждава работната хипотеза в изследването: кодираните в анализирани лексикални репрезентации в немския език когнитивни ориентири демонстрират нагласата на носителите на немски език, че тяхното мислене е преди всичко рационално и тази логика се открива и в лексикона им. Преобладават лексикални единици със семантична информация, ориентирана към смислено, осъзнато (в дълбочина), насочено и аналитично възприемане и интерпретиране на действителността, което потвърждава твърдението, че в немския език преобладават езикови обекти, в които са кодирани концептуални системи, разкриващи *рационалността* в съжденията. Анализиранията в работата лексика от българския лексикон разкрива значително по-голям брой езикови елементи, в които са кодирани маркери за спонтанни и интуитивни съждения и преценки.

Заклучение

Сравнителните изследвания на отделни езикови системи са предизвикателство за лингвистите, което разкрива възможността да се открият приликите и разликите в профила на представители на семантични класове с еднородни характеристики. Чрез контрастивния анализ се съпоставят не само морфосинтактични и семантични, но и екстралингвистични релации, които разкриват от една страна, спецификата на отделни синонимни множества в съпоставяните езикови системи, а от друга – сходствата в структурното разнообразие и в системните връзки и взаимодействия.

ЛИТЕРАТУРА

- Arnaudov et al 1992:** Arnaudov, J., A. Dimova, G. Minkova, L. Andreeva, M. Naumova. Nemsko-balgarski rechnik. Deutsch-bulgarisches Wörterbuch. Sofia: izdatelstvo na BAN [Арнаудов, Я., А. Димова, Г. Минкова, Л. Андреева, М. Наумова. Немско-български речник. Deutsch-bulgarisches Wörterbuch. София: Издателство на БАН].
- Blagoeva 2009:** Blagoeva, D. Otsenachno sadarzhание v novata balgarska leksika <<https://ibl.bas.bg/neolex/wpcontent/uploads/2013/Issues/Publications/13%20Blagoeva%20Otsenachno%20sadarzhание.pdf>> (status 08.08. 2021) [Благоева, Д. Оценъчно съдържание в новата българска лексика].
- Burov et al 1995:** Burov, S., V. Bondzholova, M. Ilieva, P. Pehlivanova, Savremenен talkoven rechnik na balgarskiya ezik s prilozheniya. Veliko Tarnovo: Gaberoff/ Elpis [Буров, С., В. Бонджолова, М. Илиева, П. Пехливанова. Съвременен тълковен речник на българския език с приложения. Велико Търново: Gaberoff/ Елпис].
- Kaneman 2012:** Kaneman, D. Misleneto. Sofia: Iztok-Zapad [Канеман, Д. Мисленето. София: Изток-Запад].

- Koseriu 1977:** Koseriu, E. *Sovremennoe polozhenie v lingvistike.* // Izv. AN SSSR, ser. yaz. i lit., t. 36, vaup. 6 [Косериу, Е. Современное положение в лингвистике. // Изв. АН СССР, сер. яз. и лит., т. 36, вып. 6].
- Leseva 2012:** Leseva, S. *Leksikalna semantika i sintaktichna realizatsiya na argumentite (pri prefigirani glagoli v balgarskiya ezik).* Disertatsiya za prisazhdane na obrazovatelnata i nauchna stepen “doktor“. Sofia: Institut za balgarski ezik „Prof. Lyubomir Andreychin“, BAN, Sektsiya po kompyutarna lingvistika [Лесева, С. Лексикална семантика и синтактична реализация на аргументите (при префигирани глаголи в българския език). Дисертация за присъждане на образователната и научна степен „доктор“. София: Институт за български език „Проф. Любомир Андрейчин“, БАН, секция по компютърна лингвистика].
- Luis 2018:** Luis, M. *Mehanizmite na uma. Kaneman i Tverski: edno priyatelstvo, koeto promeni misleneto ni.* Sofia: Iztok-Zapad [Луис, М. Механизмите на ума. Канеман и Тверски: едно приятелство, което промени мисленето ни. София: Изток-Запад].
- Mesa 2012:** Mesa, D. *Agresiya i sastradanie v ispanskiya roman-pikareska ot zlatniya vek: leksiko-semantichen analiz.* Avtoreferat na disertatsiya za prisazhdane na nauchna stepen “doktor“. Sofia: Sofiyski universitet, „Sv. Kliment Ohridski“. Fakultet po klasicheski i novi filologii [Меса, Д. Агресия и състрадание в испанския роман-пикареска от златния век: лексико-семантичен анализ. Автореферат на дисертация за присъждане на научна степен “доктор“. София: Софийски университет „Св. Климент Охридски“. Факултет по класически и нови филологии].
- Popov 2016:** Popov, D. *Stilistika.* Shumen: Universitetsko izdatelstvo „Episkop Konstantin Preslavski“ [Попов, Д. Стилистика. Шумен: Университетско издателство „Епископ Константин Преславски“].

Електронни ресурси

- <<https://www.dwds.de/wb/denken>> (status 29.01. 2022)
- <<https://www.dwds.de>> (status 05.03. 2022)
- <<https://www.duden.de>> (status 20.01. 2022)
- <<http://talkoven.onlinerechnik.com/duma/>> (status 24.03. 2022)